

Heksen en heksenprocessen in Roermond van 1522 tot 1614.

Grootste heksenproces in de geschiedenis van Nederland vond plaats in 1613 te Roermond.

De reeks heksenprocessen van 1613 in en om Roermond is de grootste die op het gebied van het huidige Nederland bekend is. In 1613 werden in Roermond 64 heksen tot de brandstapel veroordeeld en op de Galgenberg, achter de kapel van O.L.Vrouw in 't Zand, verbrand. Deze heksenprocessen hebben in die tijd en later veel opzien gebaard.

Het eerst bekende heksenproces van Roermond vond plaats in 1522 met de verbranding van Trijn van der Moelen. Zij werd beschuldigd van toverij en tot de brandstapel veroordeeld.

In de periode 1522-1614, waarin in Roermond en omgeving de heksenprocessen de kop opstaken, ressorteerde de stad onder Spaans gezag met als hoogste rechtsorgaan het Hof van Gelre. Tot 1600 was de houding van het Hof van Gelre gematigd ten aanzien van beschuldigingen van hekserij. In de daarop volgende jaren werd die houding steeds harder.

In 1613 stond ook het stadsbestuur van Roermond de heksenprocessen toe. De Roermondse lijst van terechtgestelden bestaat voor het grootste deel uit vrouwen.

Opvallend in de Roermondse procesreeks van 1613 was niet alleen het explosieve tempo, maar ook het begin hiervan. Dat berustte op een aanklacht vanuit het volk. Een lid van de magistraat observeerde het toverachtig spel van de 12-jarige dochter van Trijntje van Sittard. Het verhoor van het meisje wierp verdenking op de moeder, die al niet geheel te goeder naam en faam bekend stond. Op last van het stadsbestuur werd de moeder op de pijnbank verhoord. Dit leidde doeltreffend tot het noemen van vele namen van vrouwen die op de een of andere manier ook bij de vermeende hekserij in Roermond betrokken zouden zijn. Dit vormde de aanleiding tot het grote heksenproces van 1613 in Roermond.

Het begrip hekserij.

In een heksenproces werd afgeweken van de normaal geldende rechtsprocedure. Hekserij werd als zo kwaadaardig beschouwd dat een heks zich niet hoefde te verdedigen. Een heksenproces was voornamelijk gebaseerd op getuigenverklaringen. Er werden alleen getuigen met belastende verklaringen gehoord. Er was dus geen sprake van een eerlijk proces.

Onder het begrip hekserij viel alles wat samenhang met de duivel, geheimzinnigheid, verdorvenheid, verschrikking en het verdrag met de duivel. D.m.v. zwarte magie kon een heks schade toebrengen aan mensen, dieren, gewassen en bezittingen. De ideeën over heksen bestonden verder uit het vliegen op een bezemsteel, het mengen van gif, het veranderen in een dier en het betoveren van vee. De heksensabbat, de verering van de duivel in de gestalte van een bok en daarmee samenhangend de verloochening van God, Christus en zijn kerk, vormde voor de kerkelijke rechtbank die was belast met geloofsdwalingen (de inquisitie) aanleiding tot een strenge heksenvervolgung.

Heksenproeven.

Er bestonden diverse proeven om vast te stellen of iemand een heks was.

- *De vragenlijst.* In 1594 werd een vragenlijst samengesteld die gebruikt werd bij de ondervraging van een van hekserij verdachte persoon (zie bijlage).
- *De waterproef.* De waterproef bestond hierin dat de aangeklaagde, ontkleed en aan handen en voeten gebonden, aan een touw in het water gegooid werd. Het water werd beschouwd als een door Christus' doop geheiligd element en zou de heks daarom uitstoten, zodat zij bleef drijven. Zonk zij, dan was zij niet schuldig aan hekserij. De beul hield vaak het touw strak waardoor de verdachte niet kon zinken en zodoende tot heks kon worden verklaard.
- *Het stigma Diaboli.* Dit was een teken of plekje op het lichaam van de vermeende heks, waaraan zij onkwetsbaar zou zijn en waaruit geen bloed zou vloeien als er met een naald in werd geprikt. Er werden vaak naalden gebruikt die bij het prikken in de huls terugschoven waardoor een verdachte niet kon bloeden en zodoende ten onrechte werd veroordeeld.
- *Het gewicht van een verdachte.* Een heks zou, door haar relatie met de duivel, minder lichaamsgewicht hebben. Iemand met een laag gewicht werd eerder als heks beschouwd.

Vragenlijst heksenprocessen, samengesteld in 1594.

Interrogatoria an die toeverse dair oever thoe examineren. Ingestaldt in Martio Anno 1594.

1. In den irsten hour thoe vraghen, off sie niet toveren kan? van ween sie es geleert? om wat oirsaecke? und wie langh es seij geleden, dat sie es geleert?
2. Off oich der quaedt hoer niet dair thoe geraden hefft sich sichtbarlich an hoer verthoenende? und wie sie dair bij gebracht oder bedrogen seij?
3. Off sie niet verwilligende in die Toverije Godt heft moeten afgaen, den vervloecken, und versweren mit die hijlige Religie? Item den duijvell thoegaende denselven sonderlich hefft moeten geloven en sweren hem thoe sullen anhengigh sein, oich thoe sullen volgen, un doen, dat er hoer soll bevielen.
4. Off niet der duijvell op die verleugnong Gottes hoer dat Chreisdom an hoer heufft heft vuijt geraedt, und hoer ein neuw Duijvet teicken irgens an hoer lijeff heft gemaickt. und wo er hoer datselve teicken ist gestaldt.
5. Item off sie niet seij onverwandlich an sulck teicken, in vuegen dat hoer noch mit scherpe metzer, premen, elsen, spangen off mit einisch ander scherp dingh dair an pijn kan geschien.
6. Off sie niet nae beschworene verleuchenong Godtes even woll mitther Kircke gegange, die segenongh dair oich wijwaeter hefft ontfangen? thot wat einde, und vuijth wat meijnongh sei dat heft gedaen.
7. Item off sie niet sedert der verleuchenong Godtes einiger tijt thoe Bijcht geweest, und den Bijchtvader hoere gelegenheit dee Toeverijen hefft endeelet und toe kennen gegeven? Item off sie oich dair nae then Hoichwertigen H. Sacrament gegangen, dat ontfangen, und ingenommen? Item mit woedanigen gemoetz und tot wat einde sie dat hefft gedaen. Item off sich weder vuijt den Mondt hefft genome, und wie sie dair mit gelaeft?
8. Item off sie neijt irgens mit op den dantz gewest? wie sie dair gekhomen? oich weder van den seij gescheijden? duer watt middell? und weense behulp? wie duck dat seij geschiet? und woir ther plaetzen?
9. Item weer sie mehr op den dantz gesehen? wie die geheite? und woir die woenhafftigh sijn? Item wie der dantz gefuert, und woer ther plaetsen der gehalten is?
10. Item off sie niet, wie oich die andere, soe mit op den dantz waren Jechliche mit hoeren Bolen gedantzt? den an die handt hebben gehadt, wie der hoerre seij geheten? oich wie der seij gestaldt?
11. Item off niet jeglicher Boel nae den dantz die seine bekendt, oder dair mit thoe doen hefft, und off niet hoer Boelb hoer doemails oich mit heft beleandt, und van wat natuijren hij is.
12. Item off niet hoer Boelb hoer duchwijls tandere tijden und plaetzen hefft besocht, und mit hoer thoe doen heft gehadt? Item off er oich hoer dat int gefengkniss hefft gedaen? wie hoer Boelb in die bolerije sich vuegt und sunst gesteldt is? Item off er oich mit hoer gebolijert hefft des nachts in bijwezen hoerers Mans op den Bedde.
13. Off niet op den dantz son wijlen quedt zier wurdt gemaickt mit bier, wein und andere vertoende saichen?
14. Off sie niet op den dantz Godt moeten verleuchenen und vervloecken, den duijvell ter contrarien moeten ehren und anbeden?
15. Off sie niet op den dantz van den duijvell eunandt oich gedwangen woirden em toveren und dair mit mijnschen und beesten quaedt thoe doen.
16. Item off sie niet op den dantz van die verleden tijt moeten an den duijvell vermelden wess jeglich quaedt hefft gedaen? und dat die geringen die bevonden wurden viel quaedtz gedaen thoe hebben van de duijvell derhalven wurden geloeft und verheven, und die andere die dair an suijmich sijn gewest, van den duijvell wurden gelastert und hardt gestraift?
17. Item wie duck und wanneer sie moeten then dantz bekomen? und off dat thot alle weecke, und op einen naemkundig besonderen dach geschiet, oder niet?
18. Item off niet int jair etzliche besondere grote dantzen, thot wat tijde, und wie duck sie gehalden wurden.
19. Off niet op itz vermelte grote dantzen der duijvell sich verthoent in gestaldt van einen groten Bock, dair duer die versammelongh anspreckt, ernstlick alle vermaent, sich op hem thoe vertrouwen, und hoere toverije wacker int werck thoe stellen? Item sich an hoere

vianden thoe wreecken.

20. Item off sie niet dan alle thot den duijvell in forme van ein Bock gestald als vurssegd moeten khomen, den ehren und anbeden, oich hem seine lullen off hinderst moeten kussen, und off sie gefangen dat oick niet heft gedaen.
21. Item off niet dair nae der Bock verbrandt wurdt, tot pulver toe und jegliche etwes pulver dair van bekhome und mit neme, und datselve naederhandt mit in hoere toverpot doen, und tot der toverijen gebruike. und off sie gevangen oich mit gewest seij op sodanigen dantz, und oick eijnich pulver oder asse van den verbrande Bock mit hefft bekhomen und mit sich van dan gebracht.
22. Item woir sie die pulver oder asse heft gelaten? und woer thoe sie die hefft gebruijckt?
23. Item off sie oick ein toverpot hatt, und woir die gegenwoirdigh thoe vinden seij? waer Hoer die irst thoe gestaldt, oick toegerustet hefft, und wat dair in seij?
24. Off sie oick einige mijnschen off beesten dair mit heft betovert, die dair mit krenck gemaickt, und angebracht, wie voell derselver sein, und, wie die geheten? oick woir die woenhefftigh.
25. Off sie sich oick selffs mit die materie in dije toverpott smere, om op der dantz plaetze thoe vlegen, und off die materie die hun niet en schaedt andere luijden soldt schaeden, dan off sie noch ein andere pott thot sulcke saeck achter sich hebben?
26. Item off sie niet somwijlen mit verthoende waegens, caren, peerden, bock, item bessem steijlen sich dair op settendt zum dantz gefuert werden, und of hoer gefangen dat oick soe niet weder fahren.
27. Item off sie oick eijmandt tsij mijnsch of Beest sonder materieell preesen vergift als sie in hoer toverpott off sunst achter sich hefft allein mit woirden nemtlich mit anropen hoerers Bolen, off te duijvels, off sunst mit execratien ende vervloekinghen in des duijvels nahme eweltz heft betovert, wanneer, wie die geheiten soe die dergestaldt heft betovert? Item woir die geseten, und wie langh es geleden, dat sulcks is geschiet?
28. Item off sie niet die mijnschen und beesten hunne in der wijze als vorssegd sonder materieell present vergift betoveren? In duijvels nahm, mit omroeren, strijcken, ketelen, tasten, slaen, noppen aflesen, etwas eijnen op den weck tegens thoe werpen, item int alunen, blasen, ansihen, anlachen, und mit der gelijken anderen gebeer?
29. Item off sie jederinenlich kunnen betoveren, dije sie willen? oder off sies einigen kunnen doen indeijnighen niet? und ween sies doen kunnen? und om wat oirsaecke?
30. Item off sie jeder tijt gestaldt sijn die mijnschen und beesten thoe betoveren? oder op besonderen daeghen und stonden allein? thoe weten als sie sich gesmeert hebben, weder van den dantz gekhomen sijn, und bij hoere Boelb geslapen hebben.
31. Item off niet hoer Boelb soe mit woirden als somwijlen mit harde slaegen hoer heft bedwongen om quaedt thoe doen oick mijnschen und beesten thoe betoveren.
32. Off sie oick eijmandt tsij mensch off beest, soe sie betovert, sulcks heft weder herdaen, und an wien und off sie dat vrijth mithlijden van sich selfst heft herdaen, dan off sie van anderen thoe weten van den genigen die sie heft betovert mit slaegh off anders thoe bedwonghen seij.
33. Off sie oick dat andere getovert hadden wel kunnen hertoveren oder herdoen dan alleinlick dat sie selffs getovert heft.
34. Item off sie oick eijmandt, tsij man, of vrouw tot die Toverije hat geraden, und dair inne gefuert? und wie die sijn?
35. Item off sie oick hore eigene kinderen, und sonderlich hoere dochter woe sie der eijnige hatt in die toverije hatt gefuert, die den duijvell beloeft oder sich overgegeven, wie dieselve genoempt? vuyth wat oirsaecken sie dat hefft gedaen? und wie langh es geleden seij, oick in wat wijze dat geschiet seij.
36. Item off sie oick op einige catten dantz mit seij gewest, und off die Toovenaers und toeveresse sich in catten, honden, haesen, wolffen und gelijke beesten kunnen transformereren, veranderen und oversetten? und of daer kunst oick erfahren seij?
37. Item off oick op den Catten dantz die duijvelen oder Bolen van die Toeveresse sich mit als catten oder caeters verfuegen.
38. Item off oick die Bolen als caeters oever die catten op den catten dantz herfahren, mit die sich vermijssen, oder dair mit bolijren.

Wie ein hix zu
Schwiz verbrant.

Am 2 Aug hat man zu Schwiz ein
früher verbrant, die sich by einem
Jan. B. in verhalten. ist als ein
Land hütlich gewesen, hat sich
Geißliche angeordnet. hat die
Schwiz, was verbrant, in einem
Stellung gebrant. hat sich aber
früher hat es ein hix gewesen,
in dem verbrant, in dem
von zu großen verbrant, was
verbrant, hat die verbrant, was
verbrant, hat alle die verbrant,
verbrant.

Heks (persoon)

Een **heks** is een persoon, meestal een vrouw (inzonderheid een wijze vrouw), aan wie door sommigen bovennatuurlijke krachten worden toegedicht (zogenaamde hekserij), waarvoor zij hetzij geprezen hetzij verguisd werd. Vaak ging hun macht gepaard met zeer uitgebreide praktische en theoretische kennis van kruiden.

De heks in het volksgeloof

In de primitieve menselijke samenleving voelde de mens zich slechts veilig in zijn woonst, samen met de anderen. De daar rond liggende onontgonnen en onoverwonnen natuur was hem vijandig. Aan de andere kant was de natuur ook de voeder van de mens, en bracht deze hem genezende planten, kruiden e.d. In de volkse fantasie was de natuur bevolkt met duistere en lichte wezens, werden levenloze dingen levend, hadden dieren zielen. Het geloof in geesten, demonen, spookdieren en tovenaars komt, vaak met grote overeenkomsten, over de ganse wereld voor. Vroeger werd deze gelijkenissen toegeschreven aan onderlinge beïnvloeding. Thans neemt men echter aan dat dit universele geloof voortvloeit uit de diepgewortelde angst van de mens voor het duister en de ongekende natuur.

Het heksengeloof is zeer oud. Aan een heks worden drie gaven toegeschreven in het volksgeloof: 1. magische kracht 2. mogelijkheid om zich in een dier of een ander levend wezen te veranderen 3. mogelijkheid om zich snel te verplaatsen

Onder "magie" verstaan we de mogelijkheid om een bepaald eindresultaat te bereiken met daartoe niet -geëigende middelen. Een hoestsiroop is bijvoorbeeld een geëigend middel ter bestrijding van een prikkelende hoest, een toverspreuk is in dat geval een niet-geëigend middel. Magische gebruiken dienen dus ook niet altijd kwaadaardige doeleinden. Bepaalde christelijke rituelen zou men trouwens gerust als magische gebruiken kunnen omschrijven. We onderscheiden goedbedoelde en kwaadwillende magie. Vaak wordt hierbij gedacht aan "witte" en "zwarte" magie, dit komt voort uit de opvatting dat magie antichristelijk zou zijn en dus uit het duister voortkomt.

Het is een beetje onduidelijk in hoeverre de georganiseerde heksenvervolging een reactie was op een opleving van Keltisch of voorchristelijk georiënteerd volksgeloof. In de late Middeleeuwen bestonden hiervan nog talloze restanten in de gebruiken en geloofswereld van de boerenbevolking. De kerk was daar natuurlijk niet blij mee en schoof alles af op Satan die hun wilde vernietigen.

Reeds in de Middeleeuwen zijn er gevallen waarbij mensen worden veroordeeld op beschuldiging van zwarte magie. Een misoogst, dood bij dier of mens, waren vaak aanleiding tot het zoeken van een zondebok. Vaak bleef de straf beperkt tot verbanning of een geldboete.

De zwaarste Heksenvervolgingen vonden in de Dertigjarige oorlog plaats aan de oevers van de Main. In het zwaar door oorlogen, epidemieën en plunderingen geteisterde Duitsland (de bevolking werd gehalveerd) keerde de machteloze bevolking zich in een hysterische

vervolgving tegen oude vrouwen, buitenstaanders en uiteindelijk vooral tegen zichzelf. Men negeerde de politieke krachten die Duitsland verscheurden en verwoesten en zocht een uitweg voor de frustratie door een oude vrouw ervan te beschuldigen dat zij ervoor verantwoordelijk zou zijn dat een geit geen melk meer gaf. Uiteindelijk werden in de " Hel aan de Main" vele duizenden mensen onschuldig als heks in vooral Bamberg en Würzburg verbrand. Modern onderzoek laat zien dat sommigen hun concurrenten en mede-erfgenamen van hekserij beschuldigden om daar zelf beter van te worden. De heksenjagers waren altijd succesvol en wisten zich steeds bevestigd. Iedereen die als heks werd aangebracht bekende immers onder de martelingen? En brachten de gemartelde heksen niet steeds weer nieuwe heksen aan die zelf ook bekenden? Het ontkennen van het bestaan van hekserij maakte de scepticus zelf ook weer verdacht zodat niemand kritiek durfde te geven op de heksenwaan. Voor de middeleeuwer stond het als een paal boven water dat er mensen waren die door de lucht konden vliegen, zich in een dier konden veranderen en bedreven waren in het "Maleficium" d.i. "de Kwade Hand" oftewel (zwarte) magie en toverij. Het heksengeloof blijft in deze vorm tot in onze tijd voortleven. Laten we hopen dat deze genocide nooit meer plaatsvindt.

Het vliegen van de heksen

Modern onderzoek toont aan dat het op de huid smeren van de zogenaamde "heksenzalf" bij een mens de illusie wekt dat hij gloeiend heet wordt en door de lucht vliegt. Deze zinsbegoocheling, in feite de uitwerking van een psychotroop gif, kan uitgelegd worden als de bron van de legenden over " vliegende" heksen. Een andere en logischer verklaring voor het "vliegen op de bezem" kan gevonden worden in het van ouds af aan vruchtbaarheidsritueel dat uitgevoerd werd door met een bezem tussen je benen rond het (graan)veld te lopen (paganisme).

Overigens sluit geen van beide verklaringen de derde volledig uit. Levitatie is een algemeen verbreid bovennatuurlijk verschijnsel, waarvoor doorgaans enkel getuigenissen geldig zijn, al worden die voornamelijk in religieuze context gesitueerd, in onze cultuur dan vooral bij christelijke Heiligen. Marco Polo getuigt ook reeds van dit verschijnsel onder Boeddhistische Lama's. Uiteraard kan, zolang het fenomeen niet daadwerkelijk wetenschappelijk kan worden onderzocht, het niet worden bevestigd of ontkend, en enkel maar geloof of ongeloof aan de getuigenissen worden gehecht.

Heksenvervolgving in de Nieuwe Tijd

In het Europa van de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd gaven de Christelijke theologen dit duister in handen van de Duivel. Satan, de Antichrist, was de grote vijand van de Kerk. Goed en Kwaad, Licht en Duister voerden een eeuwige strijd. Het nog vrij onschuldige volksgeloof in heksen en demonen werd nu pas echt gevaarlijk: heksen werden duivelaanbidders, waternekkers werden waterduivels, spookdieren werden duivels in dierengedaante. De Kerk sataniseerde toverij d.w.z. zij bracht het in verband met de duivel. Tot lang in onze eeuw kregen onze catechisten dat nog te leren in de "Mechelse Catechismus": "Tooverij is met de hulp des duivels iets wonderbaars uitwerken." En het eerste gebod verbood "alle afgoderij, superstitie, tooverij, heiligschennis, ketterij en alle ongelovigheid, wanhoop en haat tegen God." Heksen werden door de Kerk afgeschilderd als duivelaanbidders met als gekend

gevolg: de heksenvervolging. Het is een misverstand te geloven dat de grote heksenvervolgingen zich in de Middeleeuwen afspeelden. Weliswaar was het geloof in hekserij veel ouder, maar tot dan toe werd de schuldige niet ter dood gebracht, zoals dat in de tijd van de grote heksenvervolging, namelijk de zestiende- en zeventiende eeuw, wel de geëiste straf was. Ook golden voor heksen in die tijd de normale procesregels. Heksenprocessen waren een uitvloeisel en een opvolger van de ketterprocessen die plaatsvonden tijdens de reformatie. Opvallend genoeg was het tijdens de Renaissance dat mensen voor een heks werden aanzien en terechtgesteld. In Nederland is een aandenken uit die tijd de Heksenwaag in Oudewater, tegenwoordig ingericht als museum. In deze waag, waar op marktdagen gewone handelsgoederen werden gewogen, kon ook iemand die van hekserij verdacht werd gewogen worden. Als de waag een gewicht aangaf dat volgens haar lichaamsbouw te verwachten viel, werd een certificaat uitgereikt wat de eigenaar vervolgens vrijwaarde van verdere beschuldigingen. De waag in Oudewater was als een van de weinigen niet behandeld zodat hij op nul bleef steken, terwijl op andere plaatsen het heksenbewijs vaak vervalst werd door de niets ontziende heksenjagers.

Een belangrijke rol in deze vervolging speelde het boek *Malleus maleficarum* oftewel de *Heksenhamer*. Dit boek, dat door de monniken Institoris (Heinrich Kramer) en Jacob Sprenger is geschreven, verscheen in 1486. Dit boek en de inspanningen van twee heksenjagers vonden vlak na de verschijning weinig weerklank, en het zou nog een eeuw duren voor de denkbeelden die beschreven werden in hun boek echt invloed kregen. De twee monniken waren van mening dat zij een heel nieuw kwaad ontdekt hadden, namelijk dat van de duivel die door middel van heksen de wereldheerschappij wilde overnemen. De incidentele gevallen van hekserij die men in de Middeleeuwen kende waren in vergelijking hiermee onschuldig geweest. De nieuwe heksen gingen op een heel andere manier met hun heer en meester om. Zij vlogen op bezemstelen naar heksensabbats en bedreven daar ontucht met elkaar en met de duivel in de verschijning van een zwarte bok. Dit hadden de heren hoogstpersoonlijk verzonnen en in hun boek verwerkt. De dreiging met dit enorme gevaar rechtvaardigde volgens de schrijvers een heel nieuwe procesvoering, speciaal voor hekserij. Omdat de aanklacht van hekserij, juist omdat ze op bijgeloof was gefundeerd, niet of nauwelijks te bewijzen was volgens de normale bewijsregels, was voor deze unieke misdaad reeds een bekentenis van de beklagde voldoende om hem of haar schuldig te bevinden. Deze bekentenis mocht op de pijnbank worden afgedwongen. Tijdens deze martelingen bekenden de slachtoffers alles wat hun ondervragers wilden horen, en gaven zij op hun aansporing ook de namen van andere heksen. Deze beschuldigen werden vervolgens eveneens gearresteerd en gefolterd totdat zij bekenden en anderen van hekserij beschuldigden. Zo ontstond een sneeuwbal effect, waarbij soms een derde van de bevolking van een plaatsje op de brandstapel eindigde.

De inquisiteurs waren speciaal benoemde heksenjagers, geen normale rechters, die betaald werden uit het in beslag genomen vermogen van de veroordeelde. Zij hadden dus een sterk bijkomend motief om zoveel mogelijk beklagden schuldig te laten verklaren. De veroordeling gebeurde wel door een wereldlijke of kerkelijke rechtbank, die immers de rechtsmacht hadden. Deze rechters waren vaak terughoudend om mensen te veroordelen op grond van op de pijnbank afgedwongen bekentnissen waarvoor verder geen enkel bewijs te vinden was. Hun protesten werden echter in de kiem gesmoord door de heksenjagers door hen ervan te beschuldigen de aangeklaagde heksen te willen beschermen, wat voldoende reden was om ook hen van hekserij te kunnen beschuldigen. Van een slachtoffer op de pijnbank was iedere bekentenis af te dwingen, ook dat deze of gene rechter heksenmeester was. Menig rechtschapen rechter is zo eveneens op de brandstapel geëindigd.

Een heksenproces eindigde meestal omdat de sneeuwbal te groot werd en ook hoger geplaatsten beschuldigd werden, en dezen lieten het er meestal niet bij zitten maar stapten naar een hogere autoriteit, de vorst of een hoge kerkelijke autoriteit. Deze verklaarde vervolgens dat geen doodvonnissen ten uitvoer mochten worden gebracht en geen verdere beklagden mochten worden gearresteerd zonder dat de vonnissen door hen nogmaals beoordeeld waren. Zo doofde de waan tenslotte uit en was de desbetreffende plaats weer gevrijwaard voor verdere verschrikkingen.

In de tweede helft van de 16e eeuw begon de Nederlandse arts Johannes Wier tegen heksenvervolgingen te publiceren. In 1563 verscheen zijn *De praestigiis demonum*, en in 1577 *De Lamiis Liber*. Wier betoogde dat vrouwen die van hekserij werden verdacht niet schuldig waren, maar zich dingen hadden laten aanpraten. De duivel had hen, maar ook hun rechters, zinsbegoochelingen voorgespiegeld. Vooral arme, oude vrouwen werden slachtoffer van beschuldigingen van hekserij, zo was hem opgevallen. Dit boek was slechts één uitgave in een eeuwenlang voortdurende polemiek tussen voor en tegenstanders van heksenvervolging. Het geloof in heksen echter werd niet betwist door de tegenstanders van heksenvervolging. Zij betoogden echter dat de aangeklaagden op onrechtmatige wijze veroordeeld werden. Het lag er vaak ook duimendik bovenop dat met het bewijs geknoeid was of dat er duidelijk haat en nijd en roddel en achterklap aan het werk waren geweest. Een beklagde die bekende op de pijnbank was een heks, maar als zij de tortuur doorstond was zij ook een heks, want de duivel zorgde ervoor dat zij niet wilde bekennen. Ook indien de ongelukkige onder de tortuur bezweek en bewusteloos raakte gold dit als duivelsbewijs. De voorstanders beriepen zich erop dat er heksen verbrand werden, en dat er dus heksen waren. Deze angst voor heksen heeft Europa eeuwenlang in zijn greep gehouden.

Een andere invloedrijk boek waarin de heksenmanie aan de kaak werd gesteld was het in 1693 door de Nederlandse predikant Balthasar Bekker gepubliceerde "*De betoverde wereld*".

Nederland werd het eerste land waar een eind kwam aan de heksenvervolgingen. Al werd in 1597 nog de 70-jarige Marigje Arriens, een kruidenvrouw uit Schoonhoven als laatste heks veroordeeld en verbrand. In de Verenigde Staten vond in 1692 nog een grootschalige heksenvervolging plaats in Salem. Hekserij was in Groot-Brittannië ook relatief vroeg tot een (bijna) dode letter in de wet geworden, maar bleef tot 1953 verboden.

In 1944 werd in het Britse Portsmouth voor het laatst een vrouw gearresteerd wegens hekserij: de Schotse waarzegster Helen Duncan (1897-??). Deze populaire waarzegster vertelde haar bezoekers tijdens een séance in december 1941 dat zij de geest van een matroos met de pet van het slagschip H.M.S. Barham zag "materialiseren". Volgens haar zou de geest hebben gezegd "My ship is sunk". Hoe de waarzegster van de strikt geheim gehouden ondergang van het slagschip *H.M.S. Barham* kon weten is nooit duidelijk geworden, maar de autoriteiten snoerden haar in 1944 met behulp van een oude wet uit 1735 tegen hekserij de mond. Duncan werd op 30 maart 1944 in de Londense Old Bailey tot 9 maanden gevangenisstraf veroordeeld. Vermoedelijk was men bang dat zij ook over de voorgenomen invasie van de Franse kust (op 6 juni 1944) voorspellingen of onthullingen zou doen. De plaats van de landing en de datum waren Groot-Brittannië's grootste geheim.

De vervolging van heksen heeft in Duitsland het heftigst gewoed. Dit kwam doordat Duitsland geen centraal gezag kende, maar bestond uit ongeveer 300 zelfstandige staatjes. Het hing af van het nuchtere verstand van de vorsten, dat waren vaak bisschoppen of abten, van

deze staatjes (of juist hun blinde angst voor heksen!) of de rondreizende heksenjagers er vrij spel kregen en de heksenwaan er kon toeslaan.

Onder Lodewijk de dertiende vonden in Loudon Frankrijk de beruchte, door Aldous Huxley in "The devils of Loudon" boeiend navertelde, heksenprocessen plaats. Een aantrekkelijke priester liet een paar nonnen een blauwtje lopen. Als reactie gingen de gefrustreerde vrouwen zich te buiten aan alle klassieke verschijnselen van behekst zijn... De priester noemden zij als schuldige en deze werd verbrand. Lodewijk de veertiende geloofde niet in hekserij; daarom werden er tijdens zijn regering in Frankrijk geen heksen vervolgd.

De heksenvervolgingen zijn tijdens de Europese verlichting, een periode in de 18e eeuw waarin de ontwikkelde Europeanen het belang van de natuurwetten begonnen in te zien en wetenschappelijk begonnen te denken, beëindigd. Wanneer de natuurwetten onveranderlijk zijn dan is hekserij immers per definitie onmogelijk.

Ook buiten Europa was, en is, het geloof in heksen wijdverbreid:

Hekserij in Afrika

In een aantal Afrikaanse culturen heerst grote angst voor hekserij. Onder de Bantoevolkeren is het geregeld voorgekomen dat "heksensnuffelaars" grote aantallen heksen ontmaskerden. Deze werden ter dood gebracht.

In de afgelopen jaren is in Nigeria meermaals een bloedbad aangericht door opgewonden menigten die op zoek waren gegaan naar een vermeende heks. In Nigeria is het geloof dat heksen de vruchtbaarheid van mannen kunnen aantasten algemeen verbreid.

Heksen in sprookjes en literatuur

In de **klassieke oudheid** was Medea één van de meest gevreesde heksen.

De **heksen uit Nederlandse sprookjes** zijn naamloos:

- De heks uit Hans en Grietje
- De heks uit Doornroosje
- De heks uit Sneeuwwitje en de zeven dwergen

Niet alle sprookjesheksen waren slecht. Vrouw Holle bijvoorbeeld kan gezien worden als een goedhartige heks. Zij heeft dan ook een naam.

Beroemde **heksen uit modernere boeken** zijn:

- In het boek *de stille kracht* van Louis Couperus speelt hekserij in het door Nederland bezette Indonesië een belangrijke en angstwekkende rol.
- *Eucalypta*, uit de boeken over Paulus de Boskabouter van Jean Dulieu.
- In de verhalen van *Harry Potter* van J.K. Rowling komen vele heksen voor.

Heksen in stripverhalen

- Zwarte Magica, Madam Mikmak en Hortensia Heks in de verhalen rond Donald Duck
- Heksje in diverse verhalen van Walt Disney
- De heks in de verhalen van Popeye
- Wredulia en de Heksen van Eergisteren in de verhalen van Douwe Dabbert
- De zwarte madam in enkele Suske en Wiske verhalen

Heksen in films

- Blair Witch, rond deze heks zijn vele mythes te vinden. Drie studenten die naar haar opzoek gingen, in de bossen rond Burkittsville, raakten tijdens deze zoektocht vermist. Een jaar na hun verdwijning is filmmateriaal, wat gebruikt zou worden voor een documentaire, gevonden in een tas in een honderd jaar oude cabine. Het filmmateriaal is later gebruikt voor de film *The Blair Witch Project*.

Heksen en hun vliegkunsten.

Heksen in de 21e eeuw

Tegenwoordig wordt een vorm van hekserij door een groeiend aantal mensen als waardevolle kennis en vaardigheid beschouwd en ontstaat een nieuwe religie.

De moderne hekserij, "Wicca", is een syncretische, samengestelde, godsdienst. In de Wicca poogt men rituelen te reconstrueren of nieuwe betekenisvolle rituelen te bedenken. Omdat onduidelijk is wat er nu in de middeleeuwen voor georganiseerde heksencultus was is de vormgeving van de Wicca sterk romantisch, maar vooral speculatief, vormgegeven. Men borduurt voort op Keltische overleveringen, en oriënteert zich op de [Geasofie](#) en het beginsel van een vrouwelijke oerkracht. In dit laatste element verschilt de Wicca sterk van het patriarchale, op de mannelijke kracht gerichte Christendom en Islam. Wicca sluit ook goed aan bij het in deze tijd modieuze holisme en de New Age Beweging. De wicca, met een studierichting wiccastudies en een coven (groep waarin wiccans werken), is al halverwege de jaren '50 van de 20e eeuw ontstaan in Groot-Brittannië. Solitaire heksen werken liever zonder groep (coven) om zich heen. Solitair of in een coven, de belangrijkste regel van de moderne heks is "doe wat je wil, maar doe niemand kwaad" en "alles wat je doet zal drie maal tot je terugkeren".

In de moderne hekserij (inclusief wicca) is, ondanks de algemeen heersende (voor)oordelen, geen sprake van angstaanjagende of satanische praktijken, die erop gericht zijn anderen kwaad te doen (witte magie). Een aantal heksen grijpt terug naar oude religies (Egypte, Kelten, Scandinavië, Indianen).

In 2005 kunnen de kosten van een opleiding tot heks in Nederland worden afgetrokken voor de belasting. De opleiding moet dan wel leiden tot betere financieel-economische positie van de leerling, of de scholing moet nodig zijn voor het op peil houden van diens vakkennis. In Nederland bestaat een heksenopleiding aan de Heksehoeve in Appelscha. Deze opleiding tot heks is niet erkend door het Nederlandse ministerie van Onderwijs. De eerste leerling waarvan bekend is dat de kosten werden afgetrokken van de belasting, was een vrouw die optrad als actrice bij festiviteiten en bedrijfstrainingen, en die haar activiteiten wilde uitbreiden door workshops te geven over de Middeleeuwen en hekserij.

In Groot-Brittannië is Wicca erkend als religie, waar zelfs in de gevangenis rekening wordt gehouden met eventuele wicca's die hun religie willen belijden. In de Verenigde Staten van Amerika werken in het leger naast vertegenwoordigers van andere religies ook Wicca-priesters ten behoeve van geestelijke bijstand en religieuze vieringen.